

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történettudományi Doktori Iskola
Vezetője: Prof. Dr. Fröhlich Ida**

**Újkori Eszmetörténeti Szakcsoport
Vezetője: Dr. habil. Óze Sándor**

Asztalos Bernadett

DOKTORI /PHD/ TÉZISEI

„Ha Isten velünk, ki ellenünk...”

**Nádasdy Tamás magánélete négy megközelítésben,
levéltári források alapján**

Témavezető: Dr. habil. Óze Sándor egyetemi docens

Piliscsaba, 2010.

I. A kitűzött kutatási feladat, a források alapadatai

Munkám során a Magyar Országos Levéltárban található Nádasdy családi archívumot használtam. Nádasdy Tamás nádor családjának levelezésén kívül a gazdasági iratok, kiválogatott vegyes levelek, egyéb iratok és inscriptiós könyvek nyújtottak segítséget. Mivel lehetetlen lett volna az általam használt összes levelet a dolgozatban idézni, illetve a függelékben átírva közölni őket - hatalmas mennyiségüket tekintve-, ezért a felhasznált mikrofilmek számait közlöm:

Magyar Országos Levéltár (MOL)

Magyar Kamara Archivuma

Nádasdy család levéltára (E 185)

Ezen belül: Mf 6876, 6896, 6897, 6899, 6900, 6904, 6905, 6906,
6907, 6910, 6911, 6913, 6916, 6917, 6925, 6926; továbbá: B1527, 1531
pótlásként szereplő raktári csomók)

Nádasdy családtagok közéleti működésével kapcsolatos iratok, Inskripciók
könyvek a XVI-XVII. századból (31 986)

Számadások és vegyes anyagok(31 997)

E hatalmas anyagból már számos rész megjelent nyomtatásban is, például:

Károlyi Árpád, Szalay József: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. Budapest, 1882.

Vida Tivadar (vál., ford., jegyz.): „Szerelmes Orsikám...”. A Nádasdyak és Szegedi Kőrös Gáspár levelezése, 1988. (Magyar Levelestár)

Szmollény 1910 - Szmollény Nándor: A középkori Szeged műveltsége, Gaspar Fraxinus de Zegedinus és Nádasdy Tamás levelezése. Szeged, 1910.

Óze Sándor: 500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549-1562. 1-2. Budapest, 1996.

Kiseb terjedelmű levelezések jelentek meg még a Történelmi Tár, Századok, Hadtörténelmi Közlemények oldalain például Gersei Pető János, Kerecsényi László, Horváth Márk, Perneszi Farkas, Magyar Bálint tollából. Illetve szakdolgozatokban, például Nádasy Anna és Majláth Gábor levelei. (In: *Tóth Emese: Maylád Istvánné Nádasy Anna magyar nyelvű levelei. Szakdolgozat. Piliscsaba, 2002.*)

Mindazonáltal, ha átlapozzuk a fent említett kiadott és kiadatlan anyagokat, akkor pontosíthatjuk őket, további érdekes levelekre és feljegyzésekre bukkanhatunk. Találtam további leveleket Kanizsai Orsolyától; Nádasy Ferentől; Szegedi Kőrös Gáspártól, orvosuktól; Sennyey Ferentől, prefektusuktól csak a legfontosabbakat említve.

Mivel a távollevők életük eseményeit egymással megbeszélni nem tudták, az információcsere funkcióját a levelezés töltötte be. Nehézséget okoz az olvasásuknál, hogy leggyakrabban csak a levélváltások egyik felét ismerjük, néha csak a kérdést, néha csak a választ és az események kimeneteléről, a probléma teljességéről egy harmadik személy leveléből értesülhetünk. Olyan, mintha egy könyv minden második lapját olvashatnánk. Olyan levelek is vannak, melyek alig tartalmaznak információt, elsősorban csak a kapcsolat fenntartásának, az udvariasság vagy a szeretet kifejezésének eszközeül szolgáltak. A szürke hétköznapiakat nem tarja fontosnak feljegyezni az ember, inkább a különleges eseményeket, emlékezetes ünnepeket veti papírra, ezért igen megbecsülendők azok a forrásanyagok, amelyek akár csak egy-egy morzsányi adalékot nyújtanak, de mégis tájékoztatnak minket a mindennapi életről.

A levelek nyelvezetével mind ez idáig nem sokan foglalkoztak, talán azért is, mert annyi más fontosabbnál fontosabb témát foglal magában az anyag, amelyek mindig előnyt élveztek. Ezeket az írásokat azonban érdemes nyelvészeti szempontból is vizsgálat alá vetni, mivel sokat elárulnak a korról és alkotóikról egyaránt. A korról, amely egyre több embertől kívánta meg, hogy papírra vesse ügyes-bajos dolgait.

II. A kutatás módszertana

A pszichológia már régen felismerte, hogy egy emberről megtudott információkat csoportosítva jobban fellelhetjük azokat az összefüggéseket életében, melyet talán ő maga sem realizált, pedig alapvetőek. Így jobban megismerhetjük őt, és megérthetjük cselekedeteit. A kulcs az, hogyan is csoportosítjuk az információkat, és milyen modell alapján dolgozunk.

Az interdiszciplinaritásban rejlő lehetőséget, jelen esetben azt az ötletet, hogy pszichológiai modellt más tudományágban alkalmazzunk már más humán tudomány is felismerte. Vagyis lehet létjogosultsága egy pszichológiai modellnek a történelmi kutatásokban is, ha az segít egy történelmi alak profiljának pontosabb megrajzolásában és így a korszak jobb megismerésében.

A humán tudományokban 1993-tól ismert a Tschümperlin-féle modell, mely a szociális életrajz megalkotására alkalmas, és amelyet kiegészített Hollstein-Brinkmann egy lelki-spirituális dimenzióval. E kettőből állt össze a rendszerszemléletű Tschümperlin-Hollstein-Brinkmann-féle pszichoszociális hatszög. Ezt a modellt a Semmelweis Egyetemen is alkalmazzák, illetve ennek egy átfogóbb változatát, amikor négy dimenziót használnak. Ezek a következők:

1. Testi
2. Lelki
3. Szociális
4. Spirituális.

Az első három dimenziót, történelmi szóhasználattal megközelítést már a rendszerváltás előtt is alkalmazták, a negyediket pedig az 1990-es évektől már bátrabban is használhatjuk. A testi megközelítésbe beletartozik az illető életrajza, testi állapota és mindaz, ami ezt befolyásolja.

A lelki megközelítés a pszichológiai állapotát, illetve lelki egészségének fenntartását és az arra való képességet jelenti. Vagyis, hogy mennyiben képes az egyes életszakaszai kihívásainak megfelelni, és a következő eriksoni fejlődési lépcsőfokra lépni.

A szociális megközelítésbe felsoroltak arról árulkodnak, milyenek családi kapcsolatai, kik tartoznak szociális hálójába, s milyen közeli vagy távoli ponton helyezkednek el benne. Fontos, hogy mennyiben számíthat rájuk, s milyen lelki erőforrást jelentenek céljai eléréséhez. Működik-e életében a társadalmi értékörzés?

A spirituális megközelítés sokkal tágabb jelentéssel bír, mint a vallásosság, a transzcendenshez való bármiféle viszony beletartozhat, például az is egyfajta spiritualitás, ha valaki teljes mértékben elutasítja bármiféle transzcendencia létezését. Megragadása, vagyis a kifejezhetetlen érzelmek lefordítása a szavak nyelvére igen nehéz, s bizonyos fokig ebbe a nehézségbe ütközött és máig ezzel küzd például a vallásszociológia, de a pasztorálpaszichológia is. Általánosan elfogadott meghatározást a spiritualitásra még nem

sikerült találni, annyira komplex és soktényezős jelenség. A kutatók többsége abban egyetért, hogy az ember olyan egyetemes nem materiális, hanem szellemi tényezője, amely azonban áthatja a materiális életét és a lét minden más szintjét, meghatározva a gondolkodást és a viselkedést.

Ezen módszer alkalmazásánál a jelen és múlt embere esetén egy nagy különbség van, hogy ez utóbbi esetében nem tudunk visszakérdezni és erősen kötnek minket a forrásadottság nyújtotta lehetőségek. Így hiába tudjuk, hogy még milyen információra lenne szükségünk, hogy a személyiség főbb vonalait felvázoljuk, visszakérdezésre nincs lehetőségünk, így jelen esetben a rendelkezésre álló forrásainkat elemezzük e szempontok szerint. Így természetesen vállaljuk azt, hogy újabb források megjelenésével eddigi elméleteink felülírhatóak, de legalábbis kiegészíthetőek. Ez azt jelenti, hogy optimális esetben e dolgozatban leírtak évek múltával, akár általam is kiegészítésre, esetleg javításra szorulnak, mivel újabb, eddig nem ismertett anyagok és elméletek látnak napvilágot. Tehát úgy érdemes erre a dolgozatra tekintenünk, mint egy több száz évvel ezelőtti pillanatsfelvételt, amit elemzünk, s amelyet majd az elkövetkezendő évek felülírnak, a kérdés csak az, hogy milyen mértékben.

Nádasdy Tamás esetében tehát a testi dimenzióban tárgyalható az egészség-betegség és étkezés témaköre. A lelki magánélete az életpályája, hogy miként emelkedett a legmagasabb országos méltóságig, a nádori széki és vált boldog családapává. A szociális témakörben az értékörzés kérdése a tudományokhoz való viszonya, mecénási tevékenysége tartozik bele, szociális hálójának megrajzolása túlmutat e dolgozat keretein, csak a legfontosabb személyre, feleségére és ennek kapcsán házasságára térünk ki. A negyedik dimenzió, a spiritualitás pedig már jelentkezik a mecénási tevékenység, sőt az étkezés kapcsán is, de új szempontokat is tekintve külön kifejtésre kerül.

III.A tudományos eredmények rövid összefoglalása

E doktori disszertáció arra törekedett, hogy négy megközelítésben vizsgálja Nádasdy Tamás nádor magánéletét. E négy megközelítés a testi, lelki, spirituális és szociális. A forrásadottságok és egy doktori disszertáció terjedelmi lehetőségei miatt, a dolgozatban e négy megközelítés nem azonos mennyiségben van jelen, de ez nem szabad, hogy félrevezesse az olvasót, mert mindegyik egyformán fontos.

A kutatás jelentősége és újdonsága abban áll, hogy interdiszciplináris szemlélettel veti össze a már ismert és eddig még nem publikált források információit, ezzel Nádasdy Tamásra, környezetére és a korabeli Magyarországi viszonyokra vonatkozóan is új ismeretekkel gazdagodhatunk.

Betekintést nyerhetünk a legszűkebb szociális körrel folytatott levelezés nyelvezetébe, mely a mindennapi életet taglaló magyar nyelvű levelezés egyik legelső szép példája. Tovább elemezve ezeket a leveleket a Tschümperlin- és Hollstein-Brinkmann-féle modellből merített, levéltári forrásokra integrált módszer változatával, a fent említett négy szempont szerint jelenik meg előttünk Nádasdy Tamás különböző szerepekben. Úgy, mint a nem mindennapi életút nehézségeivel megküzdő, a krízisekből magasabb létsíkra lépő ember, istenkereső, mecénás, férj, apa és testi bajokkal küzdő személy. Életét vizsgálva néha többet tudhatunk meg róla a hozzá közel álló személyeken keresztül, mint a közvetlenül róla szóló forrásokból. Így felesége, Kanizsai Orsolya; orvosa (s már talán mondhatjuk, hogy barátja) Kőrös Gáspár levelein és annyira szeretett, de olyan ritkán látott fia, Ferenc első éveinek eseményein keresztül ismerhetjük meg őt.

Kiderülhet számunkra, hogy Nádasdy egyik sikerének kulcsa abban rejlett, hogy ki tudta használni páratlan szociális hálóját, melynek legfontosabb bázispontjai a családtagok voltak, különösen felesége, Kanizsai Orsolya. A nagy korkülönbséggel és rangkülönbséggel kötött érdekházasság fokozatosan elfogadó közösséggé vált, gyengéd érzelmekkel és egymás iránti őszinte gondoskodással lett teli, bár nagy próbája volt, hogy az országos ügyekben járó férj gyakran volt távol. Valószínű, hogy Nádasdy azért tudta felépíteni a legmagasabb országos méltóságig ívelő karrierjét, mert biztos háttért nyújtott neki apja és felesége. Kanizsai Orsolya alakjával többek között ezért is kell foglalkoznunk, mert nélküle nem teljesedhetett volna ki ilyen mértékben a férje élete. Olyan szoros egységet alkottak, hogy nem tárgyalható az egyik a másik nélkül.

A Nádasdy család jelmondata volt: „Ha Isten velünk, ki ellenünk?” Ez az egy mondat mindennél jobban összefoglalja spiritualitásukat. Véleményem szerint ugyanis célravezetőbb Nádasdy Tamás esetében spiritualitásról beszélnünk, mint felekezetiégről. A legújabb kutatások is egyre inkább azt az álláspontot támasztják alá, hogy a felekezetiések kibontakozásának hajnalán, mely pontosan Nádasdy életével esett egybe, csak a legkritikább esetben eldönthető, hogy egy adott személy milyen felekezetű volt. Nádasdy Tamást illetően heves viták zajlottak arról, melyik felekezet mellett döntött, s egyik álláspont sem tudott

perdöntő bizonyítékokkal szolgálni, ugyanis megőrizte a katolikus vonalat is, de nyitott volt a reformáció eszméi felé is. Sőt ugyanúgy az asztrológia is jelen volt a család életében. Tőle személyesen nem olvashatunk egyértelmű állásfoglalást e témában és csak azt állíthatjuk biztosan, hogy az egész családban jelen volt a lelkipozás igénye, mind nála mind feleségénél is határozottan látható volt a tudatos istenkeresés.

Nádasdy világszemléletében nemcsak a vallásosság volt jelen, hanem a tudományok, kultúra és művészetek iránti érdeklődés is. Ezek gyakran szinte elválaszthatatlanok egymástól, gondoljunk csak mecénási tevékenységére. Bizonyos, hogy nála több volt ez a generativitás igényének kielégítésénél vagy reprezentációnál, ugyanis műveltsége egy korabeli tudóséval is felvehette volna a versenyt; s a teológiai kérdések iránt is fogékony volt, bár ez utóbbi esetében nagyon visszafogottan viselkedett. Nagy hatással volt rá Erasmus és Melancthon is, s befogadott számos református értelmiségit, kik minden bizonnyal hiánypótló szerepet töltek be a tragikusan lepadt katolikus értelmiség korában. Így egyike lett Sárvár azoknak a főúri udvaroknak, melyek hiánypótló szerepet töltek be magyarországi királyi udvar híján.

A Nádasdy udvar egyik érdekes momentuma volt még a kertművelés és a vele sok tekintetben összefüggő étkezés, melyet a testi megközelítésbe soroltunk. Mint a korabeli udvarukban általában az étkezés itt is a reprezentáció egyik fontos eszköze volt, de forrásainkból az is kiderül, hogy az egészség és gyógyítás tekintetében is igen fontos szerepe volt, például az orvos külön határozta meg a betegek menüjét, csakúgy, mint a gyermekekét vagy a dajkákét. Az egész Európában szokásos napi két főétkezés, az ebéd és vacsora náluk is jellemző volt, ezek körülbelül 10 és 17 órára estek, átlagosan hat-hét fogásból álltak. Különleges esetekben olvashatunk csak reggeliről és uzsonnáról.

Jellemző volt ebben a magyar főúri udvarban is a magas húsfogyasztás (ebben eltérve Európától) és az erős fűszerezés, de már megjelentek a korszak újdonságai, a gabonából készült új ételfajták. Mivel tartották az absztinens napokat, az új húsmentes ételek jelentősége, ezeken a napokon megnőtt, de nem szorították ki az addig is nagyarányú halfogyasztást. A Magyarországra jellemző magas halfogyasztás ugyanis itt is jelen volt, melyet a telepített halastavak tovább szolgáltak.

A legjellemzőbb húsfajta azonban továbbra is a marhahús lesz, a disznónak inkább a belsőségeit fogyasztották, illetve legértékesebb részét, a zsíráját. A szárnyasok fogyasztása a 16. században inkább rangjelző volt, vadmadarakat is előszeretettel ettek, mint például

császármadarat, fűrjet, fajdot. A vadak elejtése - még az urak esetében is - nemcsak szórakozás volt, hanem az étkezésnél is nagy szerepet játszott, hiszen egy vaddisznó vagy szarvas tetemes húsmennyiséggel szolgált. Az elejtett állatok egymásnak való elküldése kedves gesztusnak számított.

Az étkezéseknél bőven kerültek az uraság asztalára is kásafélék és a kor legjellemzőbb étkei a káposztából készültek. A káposzta valamilyen formában minden étkezésnél jelen volt, s a húsos káposzta kifejezetten Magyarország gasztronómiai címerévé vált a korban. Nagy mennyiségben fogyasztottak továbbá zöldségeket és gyümölcsöket (télen aszalva vagy lekvárként). Ez utóbbiak termesztéséről híresek voltak.

A körte, alma, barack, meggy, cseresznye, szilva, eper, dinnye (görög és sárga), dió mellett zöldségeket is termesztettek, borsót, lencsét, répát, tököt, káposztát, salátát, spenótot, uborkát. Terményeket, dugványokat, fácskákat küldtek előkelő ismerőseiknek, még magának a császárnak is.

Kertművelésük terén azonban egy nagy nehézségbe ütközünk, hogy a kert alatt érthetünk gyümölcsöskertet, zöldségeskertet, gyógynövénykertet, díszkertet, vadaskertet, s ezek bármilyen kombinációját. A levelekben is többféle értelmezés sejthető. Valószínű, hogy a Nádasdyaké is „magyar módra” készült kert lehetett (vagyis zöldségeket és dísznövényeket együtt neveltek), amellet, hogy bizonyára volt külön gesztenyésük, káposztásuk és betakarították a vadon termő gyümölcsöket, gombákat is. Beszerzéseikből tudjuk, hogy például nagy mennyiségű citromfát szereztek be, de ez inkább lehetett dísz, mert továbbra is vásároltak citromot és narancsot. Ugyanígy lehetett a gyógynövények esetében is, bár volt gyógynövénykertjük, ez nem fedezhette szükségleteiket, mert továbbra is vásároltak külföldről.

Az italok tekintetében olvashatunk forrásvívről, borról, sörről és égetett szeszekekről is. A legfontosabb ezek közül kétségkívül a bor volt, a borok minősége nagyon változó volt, s bár maga a borivás nem számított luxusnak, a legjobb minőségűek csak az úr asztalára kerülhettek. A Nádasdyaknál olvashatunk vörösbort termő kadarka telepítéséről is, bár az általánosan jellemző a fehérbor fogyasztása volt. A legjobb boruknak a gelsei hegy szőlőjét tartották, de említik még a ramfolt és pinel borokat is. A sör fogyasztása is előfordult, bár kisebb arányban. Kanizsai Orsolyáról tudjuk, hogy inkább a kunok sörét a bozát, vagy a mézsört kedvelte, nem annyira a bort. Valamely fajta pálinkát is készítettek, (inkább gyógyszerként használták) ennek leírása nem maradt ránk, csak maga az ennek elkészítésére szolgáló eszköz.

A testi megközelítésbe azonban nemcsak az étkezés tartozik bele, hanem az egészségügy is. Ez utóbbin belül szót ejtettünk a korabeli egészségügyi viszonyokról, beleértve a gyógyítással foglalkozó személyeket és a tevékenységük mögött rejlő filozófiát is. Egyszerre tárulnak fel előttünk a korabeli viszonyok és a család legintimebb problémái. Így gazdagodhatunk a korra vonatkozóan is egyedülálló információkkal.

Megtudhatjuk, hogy Nádasdyék is szenvedtek a háborúk okozta romló higiénias körülmények és egészségügyi állapotok következtében. A rossz vizek és elmocsarasodás miatt például igen kellemetlenül érezte magát az asszony a Fertő-tavon való hajózásakor, további utazásakor, de egyes hónapokban Sárvár is szinte elviselhetetlen volt, a vizesárok pangó vize miatt. Az egyre romló körülmények igen kedveztek a fertőző betegségeknek, s a várbeliek nem egyszer estek kétségbe, hogy a kor réme, a pestis terjed közöttük, amikor egyidőben többen is ágnak dőltek. Félelmük jogos volt, mert az elkülönítésen kívül, nem ismertek hatásos ellenszert. A rémületet gyakran fokozták a testükön megjelenő kelések, amik pedig legtöbbször nem a bubópestistől, hanem a rossz viszonyok miatt terjedő bőrbetegségektől keletkeztek.

A bőrbetegségek azoknál is gyakoriak voltak, akik kortársaiknál nagyobb hangsúlyt fektettek a tisztálkodásra. A Nádasdyaknál is nem egy mosdót, mosdókorsót, medencét találhatunk, melyekből utazásaikkor is magukkal vitték. Szerették továbbá a gyógyfürdőket, hévizeket is (a köszvénytől szenvedő nádor és betegeskedő, sokáig meddő felesége itt található gyógyírt). Ebben jelentősen eltértek Európától, ahol ekkor már erősen megcsappant a fürdők és általában a fürdés iránti lelkesedés, amely nem csekély mértékben a fertőző betegségek terjedésének volt köszönhető.

A sokat betegeskedő házaspár egymással és orvosokkal folytatott levelezéséből kiderül, hogy számos betegségben szenvedtek és a gyógyítók széles spektrumát vették igénybe. A korban ugyanis nemcsak az orvosokat hívták betegség esetén (meglehetősen ritka is volt a végzett orvos Magyarországon), hanem a borbélyokhoz, gyógyszerészekhez, bábákhoz, füvesekhez, fürdősökhöz fordultak. A Nádasdy udvar abban a tekintetben is kivételesnek számít, hogy sokáig saját orvosuk volt, Kőrös Gáspár, továbbá patikát rendeztek be. Így nemcsak a várnép, hanem távolabbi ismerőseik is fordultak hozzájuk tanácsért, vagy „kérték kölcsön” orvosukat. Kőrös kivételes orvos lehetett, népszerűségének oka valószínűleg jó természete és nagy tudása volt. Számos alkalommal kért konzíliumot a betegeskedő főúri család egyes tagjai számára. A nádor ezt igénybe is vette, s kihasználta a bécsi udvar nyújtotta

lehetőségeket is, ottani orvosokkal is gyógyította magát. Szükség is volt erre, hiszen heresérvtől, vesebetegségtől, köszvénytől, (lehet, hogy ebből fakadó) lábgyulladásától és bőrbajtól szenvedett. Halálát mégsem ezek, hanem a pestis okozta.

Kanizsai Orsolya élete folyamán többször átesett mellhártyagyulladás, influenzák, lázgörcsös állapotokon. Rosszul látott, ezért szemüveget használt. Aranyere volt, emésztési zavarai, a neki javasolt gyógynövényekből arra következtethetünk, hogy máj-és epeproblémái lehettek. A legnagyobb gondot mégis az jelentette számára, hogy nem tudott örökös adni férjének, ez lehetett depressziója egyik forrása is. Meddőségének okát pontosan nem tudhatjuk, vagy a méhében található valamilyen daganat, vagy hámszövetgyulladás, vagy előző terhességekből megmaradt fertőzés lehetett az akadályozó tényező. Orvosuk, Kőrös Gáspár éveken át kezelte az asszonyt, gyógyszeres úton és a méh beöntéssel való kitisztításával, míg az erőfeszítéseket siker koronázta és megszületett Nádasdy Ferenc. Az anya és gyermek első hónapjai egészségügyi és gyermekortörténeti szempontból is ritka kincsei e kornak.

A fennmaradt forrásaink alapján kiderülhet számunkra, hogy a gyermekkor felfogása a Nádasdyknál nagyon közel állt már mai szemléletünkhöz abban, hogy az élet önálló és minőségileg más szakaszának tekintették a gyerekkort, sőt kezdetleges módon szakaszolták is. A gyermekre nem kis felnőttként tekintettek, bár már kezdetektől az életre készítették fel. Tudatosan megfogalmaztak pedagógiai elveket, bár sok időt hagytak szabad játékra is.

Udvarukban, a kor szokásai szerint, nemcsak saját gyermeküket nevelték, hanem más, neveltetés céljából odaküldött nemes fiúkat és lányokat, de sok árva rokon gyermek is befogadást nyert. (Ez egyébként az udvara fényét és súlyát is növelte.) Legrészletesebb feljegyzéseink természetesen a számukra legfontosabb két személy első éveiről vannak Majláth Gáboréról és Nádasdy Ferencéről. A fiúk neveltetésének csúcsát jelentette, hogy elérve a kiskamasz kort Bécsben tanulhattak és bejárásuk volt a császári udvarba is.

Összességében megállapíthatjuk, hogy Nádasdy Tamás személyisége már kortársait is megosztotta, de tehetségét és tudósokéval vetekedő sokrétű műveltségét még ellenségei is elismerték. A köznemesi családból egészen a nádoriságig ívelő karrierje nem lett volna lehetséges személyiségén túl, sajátos spiritalitása, a biztos háttérrel nyújtó családja és leghűségesebb familiárisai nélkül. Levelezéséből kitűnik, hogy ifjú éve alatt apjával, majd később feleségével osztotta meg legbensőbb gondolatait, dilemmáit; miközben a világ felé

társadalmi, politikai, de egyéb kérdésekben is mindig nagyon határozottan lépett fel. Családja iránt mindig türelmet, gyengédséget tanúsított, míg ellenfeivel szemben olyan keményen lépett fel, hogy nem egyszer állt bírósági vizsgálat alatt gyilkosság vádjával. A kutató számára így nagyon nehéz eldönteni, melyik Nádasdy Tamást képzelje maga elé? A még hatvanévesen is feleségének szerelmes szavakat író férjet, az országos gondokkal küzdő, de mégis játékokkal és bölcsővel bajlódó apát, vagy a hirtelen haragjában cselekvő gyilkost és politikai ellenfelének meggyilkolásában résztvevő összeesküvőt? Talán mindez egyszerre volt jelen benne? Ahogyan egyszerre élt benne a ritkán hazatérő, karrierjét tekintve sohase nyugvó, de ugyanakkor az otthoni dolgok legapróbb momentumát is nyomon kísérő, hazatérve számos kikapcsolódás iránt lelkesedő, kertészkedéssel, horgászattal, tánccal foglalkozó főúr. A spiritualitását és vallásosságát tekintve elének táruló kép is igen összetett, ahogyan azt már fentebb kifejtettük.

A humanizmus, a tudomány és a művészet iránti lelkesedése és pártfogása egész életében megtalálható, maradandó örökséget hagyott így hátra az utókornak, miközben az ezekhez és a katonai koncepcióinak megvalósításához szükséges anyagiak előteremtéséhez hozott intézkedései nem egyszer keltettek visszatetszést már saját korában is, kritikusi pedig egyenesen harácsolónak titulálták.

E dolgozat a magánélet különböző területeit körbejárva talán bőségesebb információkkal lát el minket Nádasdy Tamás személyét és mindennapjait tekintve, miközben a róla alkotott kép árnyaltsága mit sem csökken és ismeretünk tovább bővíülhet a korra vonatkozó néhány eszmetörténeti kérdésben.

Egy emberélet végén visszatekintve a legfontosabb annak átgondolása, mit hagyunk magunk után és azzal elégedettek vagyunk-e? Nem tudhatjuk, hogy élete végén Nádasdy Tamás, hogyan tekintett vissza arra. Lelkében béke volt-e halálakor? De az utókor máig nem tud ellenállni annak, hogy gazdag életével foglalkozzon, a fennmaradt források még további ismereteket rejtenek.

IV. Publikációk az értekezés témaköréből

Asztalos Bernadett, *Kanizsai Orsolya reformkonyhája* (The Reform Kitchen of Orsolya Kanizsai), in: *Művelődés* 5, LIII/2000 Kolozsvár

Asztalos Bernadett, *Egészségügy Nádasdy Tamás nádor udvarában* (Hygiene in the Court of Palatine Tamás Nádasdy), in: Fejérdy, Gergely (Hg.), *Tanulmányok fél évezred magyar történelméből* (Studies of Hungarian History from the Sixteenth Century to the Modern Age), Piliscsaba 2002

Bernadett Asztalos: *Das Alltagsleben adeliger Frauen in der frühen Neuzeit in Ungarn*, In: Fürstin und Fürst. Familienbeziehungen und Handlungsmöglichkeiten von hochadeligen Frauen im Mittelalter. Herausgegeben von Jörg Rogge, *Mittelalter-Forschungen* Band 15, Herausgegeben von Bernd Schneidmüller und Stefan Weinfurter, Jan Thorbecke Verlag (Stuttgart), Ostfildern, 2004, 139-150. ISBN 3-7995-4266-3.